

Наталія Леонідівна Сидорчук,
асистент кафедри іноземних мов,
Національний університет водного господарства та природокористування,
вул.Соборна, 11, м.Рівне, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ

У статті обґрунтовано педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки: наступність і поетапність формування рефлексивної культури у ході фахової підготовки студентів, що забезпечує усвідомлення майбутніми інженерами-будівельниками сутності рефлексивної культури та її значущості у професійній діяльності, становлення їх професійно орієнтованої рефлексивної позиції; навчально-методичне забезпечення формування у майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля включення студентів у рефлексивну діяльність.

Обґрунтованість й доцільність виокремлення першої педагогічної умови, полягає в тому, що наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників забезпечується через послідовне включення в такі види діяльності: навчальну (з опорою на майбутню професійну діяльність, що об'єднує відповідний обсяг предметів професійно-орієнтованого циклу) та позааудиторну діяльність, самостійну дослідницьку діяльність й самоосвіту, навчально-виробничу практику.

Реалізація другої педагогічної умови пов'язана з необхідністю навчально-методичного забезпечення, формування у студентів знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників.

Реалізація третьої педагогічної умови передбачає вияв можливостей потенціалу середовища ВНЗ (формального навчання, позааудиторної та самостійної роботи, неформальної складової підготовки майбутніх інженерів-будівельників) у виборі змісту і методів впливу на студентів як джерела професійно особистісного досвіду, а також методів оцінки, контролю й корекції результатів щодо формування рефлексивної культури студентів у фаховій підготовці.

Ключові слова: фахова підготовка майбутніх інженерів-будівельників, рефлексивна культура майбутніх інженерів-будівельників, педагогічні умови формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників.

Здобуття вищої освіти в сучасному світі виступає передумовою для подальшого вдосконалення і саморозвитку особистості, її спрямованості на освіту впродовж життя. Рефлексивна складова професійної підготовки перетворює майбутніх інженерів-будівельників у суб'єктів власної освіти, сприяє формуванню рефлексивного мислення, умінь адекватного вирішення професійних завдань, самостійного та неперервного навчання. Ураховуючи, що дослідники пов'язують готовність до професійної діяльності та успішність її виконання із сформованістю рефлексії (І. Бех, Г. Бізяєва, І. Зимняя, А. Карпов, Ю. Кулюткін, М. Марусинець, І. Семенов, В. Сластьонін, І. Стеценко, Г. Щедровицький та ін.), у зв'язку з цим набуває актуальності формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників у процесі навчання у ВНЗ.

Метою статті виступило обґрунтування педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх-інженерів будівельників у процесі фахової підготовки.

У наукових дослідженнях рефлексивна культура постає як сутнісна особистісна характеристика в галузі професійної діяльності, що поєднує особистісний і професійний розвиток фахівця, активізує внутрішні ресурси майбутніх інженерів задля успішного виконання навчальних і виробничих завдань та оволодіння професійною діяльністю (Г. Бізяєва,

Т. Бондаренко, Г. Дегтяр, В. Єлисеєв, М. Карнелович, К. Павелків та ін.). Рефлексивна культура майбутнього інженера-будівельника розглядається нами як інтегральна особистісна якість, що дозволяє адекватно і ефективно здійснювати рефлексивні процеси, забезпечує особистісний та професійний розвиток і саморозвиток, досягнення результативності у навчальній та професійній діяльності.

Узагальнення дефініцій «педагогічні умови» дозволяє обґрунтувати розуміння власної позиції щодо сутності поняття. Педагогічні умови постають як необхідні і достатні складові педагогічної системи, сукупність різнопланових (зовнішніх і внутрішніх) обставин і чинників, що відображають потенціал освітнього і матеріально-просторового середовища для забезпечення результативності й ефективності перебігу навчально-виховного процесу й освітнього розвитку його суб'єктів.

Здійснений аналіз проблеми формування рефлексії та рефлексивної культури (Г. Бізяєва, І. Зимняя, А. Карпов, М. Карнелович, Л. Куєва, М. Марусинець, Л. Мітіна, К. Павелків, Е. Піскунова, В. Семиченко, І. Семенов, В. Степанов, І. Стеценко, Г. Щедровицький та ін.), дослідження практики професійної підготовки майбутніх інженерів-будівельників, специфіки і можливостей педагогічного процесу у вищій школі та су-

перечностей, що існують у підготовці фахівців інженерної галузі у системі вищої освіти, слугували підґрунтям для визначення й обґрунтування педагогічних умов формування рефлексивної культури майбутніх інженерів у процесі їх фахової підготовки.

Педагогічними умовами формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників виступили: наступність і поетапність формування рефлексивної культури у ході фахової підготовки студентів, що забезпечує усвідомлення майбутніми інженерами-будівельниками сутності рефлексивної культури та її значущості у професійній діяльності, становлення їх професійно зорієнтованої рефлексивної позиції; навчально-методичне забезпечення формування у майбутніх інженерів-будівельників знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь; створення рефлексивного середовища освітнього процесу та використання потенціалу неформального навчання задля включення студентів у рефлексивну діяльність.

Обґрунтованість й доцільність виокремлення першої педагогічної умови, полягає в тому, що ефективним напрямом вдосконалення професійної підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів є керований вплив на формування професійно-особистісної рефлексії та освоєння рефлексивної позиції у розв'язанні професійних завдань. Саме рефлексія дозволяє виявити і подолати суперечності, що виникають між набутим професійним досвідом, між бажаним і можливим у професійному розвитку та саморозвитку, завдяки чому відбувається формування складових професійної культури та підготовленості до професійної діяльності.

Сучасні підходи до змістово-організаційних засад фахової підготовки зумовлюють цілеспрямоване формування рефлексивної культури студентів, збереження наступності та запезпечення поступального впливу на активізацію мотивації до рефлексії як необхідної умови ефективності майбутньої професійної діяльності, оволодіння рефлексивними знаннями й уміннями, закріплення рефлексивної позиції через включення студентів у різні види навчально-професійної діяльності, усвідомлення ними професійних можливостей і здібностей, потреб у постійному самовдосконаленні.

Кожен із етапів формування рефлексивної культури визначає організаційно-методичні засади, провідні форми й методи задля формування рефлексивної культури студентів, зокрема: академічну навчальну й позааудиторну діяльність, квазіпрофесійну, професійну й рефлексивну діяльність. Наступність і поетапність формування рефлексивної культури в ході фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників забезпечується через послідовне включення в такі види діяльності: навчальну (з опорою на майбутню професійну діяльність, що об'єднує відповідний обсяг предметів професійно-орієнтованого циклу) та позааудиторну діяльність, самостійну дослідницьку роботу й самоосвіту, навчально-виробничу практику. Збереження й відповідність поетапності з системою взаємозв'язків між

ними забезпечує цілісність, доцільність й послідовність переходу на кожен наступний рівень сформованості означеного феномена, а кожен попередній етап слугує своєрідною підвалиною для наступного.

Реалізація другої педагогічної умови пов'язана з необхідністю навчально-методичного забезпечення формування у студентів знань про рефлексивну культуру та рефлексивних умінь у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників. Наукові підходи до визначення змістово-організаційних засад формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників як складової фахової підготовки студентів ґрунтувалися на загальнодидактичних уявленнях про зміст і завдання вищої інженерної освіти (В. Андронов, Г. Атанов, С. Дичківський, Г. Сльникова, О. Коваленко, М. Лазарев, Е. Лузик, Ю. Нагірний, В. Ройлян, О. Романовський, А. Шевченко, П. Яковишин та ін.), концепціях проблемного (В. Давидов, Г. Дусавицький, Л. Занков, В. Кудрявцев, А. Маркова, Н. Тализіна, А. Фурман та ін.) та рефлексивного навчання (Я. Бугерко, Г. Бізяєва, С. Семенов, М. Карнелович, А. Карпов, Ю. Кушнерьова, І. Степанов, І. Стеценко та ін.).

Відзначимо, що рефлексивне навчання є інноваційним доробком у теорії і практиці професійного навчання, оскільки до його вивчення науковці звернулися нещодавно. Переважно змістово-організаційні засади рефлексивного навчання висвітлено у дослідженнях професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів різного фаху (І. Ладенко, В. Лекторський, М. Марусинець, К. Павелків, С. Піскунова, В. Сластьонін, О. Шиян та ін.).

У теоретичних позиціях рефлексивного навчання розкривається філософія активного поєднання логічної виваженості та емоційної насиченості, відкриття смислів та розвитку дослідницької позиції студентів (Г. Бізяєва, В. Гордієнко, В. Єлисеєв, І. Лефєвр, К. Павелків, С. Пеняєва, В. Раскалінос, Г. Щедровицький та ін.), що досягається у ході навчальної діяльності завдяки створенню інтеракції рефлексивного типу. У зв'язку з цим рефлексивне навчання розглядатимемо як спеціально організований процес, що стимулює активний процес відкриттів, обдумування й аналізу ходу та результатів пізнання, розвитку дослідницької позиції та відповідального ставлення студентів до навчання.

Поширеними прийомами включення студентів у рефлексивну позицію до навчальної і професійної діяльності та себе як її суб'єкта (А. Бізяєва, Т. Бондаренко, М. Карнелович, К. Павелків та ін.) виступають: розвиток здатності до рефлексивної децентрації (уміння бачити себе з боку) й формування настанов до активного професійно-особистісного самоаналізу, що забезпечується завдяки веденню щоденників та складання опорних програм спостереження у навчальних та професійно-значущих ситуаціях з подальшим їх аналізом. Відтак, пошукова активність майбутніх інженерів розвивається завдяки включенню у постійний самоаналіз навчально-професійної діяльності, міри її сформованості та активізації внутрішніх ресурсів для самовдосконалення.

Рефлексивні процеси, як невід'ємні складові теоретичного мислення, включаються й стимулюються завдяки проблематизації навчальних ситуацій, запитань та завдань (В. Анісімов, Г. Бізяєва, А. Карпов, К. Павелків та ін.), що набувають сенсу цікавих пізнавальних задач, які забезпечують формування фахових знань та умінь, розвиток професійно-особистісних якостей студентів. При цьому засобами проблематизації виступають: попереднє ознайомлення студентів зі змістом й завданнями курсу, пропонуваними навчальними матеріалами, що включають блоки для осмислення й засвоєння прочитаного; представленими можливостями здобуття знань і вмінь задля використання їх у навчально-професійній діяльності; формами і методами навчальної, самостійної і позааудиторної роботи, критеріями щодо вибору стратегії і тактики навчання; особливостями і формами контролю та самоконтролю.

Проблематизація навчальних ситуацій та завдань відбувається завдяки добору альтернативних способів представлення інформації й опису ситуацій, формулювання проблем і складання навчальних завдань. Рефлексивна позиція студентів як суб'єктів навчально-професійної діяльності виявляється: у здатності до самоспостереження в ході її здійснення з метою самоконтролю і подальшої корекції; спрямованості на самопізнання своїх можливостей і здібностей та порівняння їх з вимогами діяльності; здатності до самоаналізу власних результатів та змін, зіставлення їх з еталонними уявленнями про навчально-професійну діяльність.

У психолого-педагогічних джерелах відсутній загальноприйнятний підхід до визначення поняття «рефлексивні вміння». У загальному сенсі рефлексивні вміння трактуються як фактор професійно-особистісного становлення особистості та компонент у структурі професійної діяльності, що забезпечують своєчасну корекцію дій та професійне самовдосконалення на основі механізмів самоаналізу і саморегуляції [5; 8]. У дефініціях науковці зосереджуються на розкритті вагомих ознак та характеристик рефлексивних умінь, зокрема: рефлексивні вміння забезпечують досягнення поставленої мети діяльності у змінних (складних і невизначених) умовах її перебігу, які групуються у відповідності з певним типом рефлексії (інтелектуальної, особистісної, комунікативної, кооперативної) та видом діяльності (навчальної, професійної, ігрової і т.д.) [2]; володіють властивістю перенесення, що забезпечують розвиток професійної діяльності та відповідних цілей, способів й результатів діяльності [1].

У зв'язку з цим у ході навчально-методичного забезпечення формування рефлексивних умінь нами враховувалося усвідомлення студентами: засобів та особливостей власної розумової діяльності, осмислення причин неуспішності дій та діяльності згідно мети та реально досягнутих результатів; особливостей аналізу наявних знань та умінь щодо невідповідності до нових умов.

Третю педагогічну умову аргументуємо, оскільки у розгляді освітнього середовища ВНЗ як педагогічного феномену (М. Марусинець, В. Єлисеєв, Н. Недвига, В. Сластьонін та ін.) звертаються до

вивчення сукупності взаємозв'язаних створюваних цілеспрямовано й спонтанних умов взаємодії особистості (просторово-часових, соціально-культурних, діяльнісних, комунікативних, інформаційних і т. ін.) та об'єктивної ситуації професійного навчання. У загальному вигляді освітнє середовище ВНЗ є підсистемою соціокультурного середовища, в якому відбуваються процеси навчання, розвитку та соціалізації студентів.

Поняття «рефлексивне освітнє середовище» увійшло до активного термінологічного вжитку педагогічної науки нещодавно. Рефлексивне освітнє середовище, як переконують автори проаналізованих праць, постає як: система умов розвитку особистості, що відкриває перед нею можливість самодослідження та самокорекції соціально-психологічних і професійних ресурсів та сприяє виникненню потреби в рефлексії (Г. Бізяєва, Г. Єрмакова); сукупність зовнішніх і внутрішніх педагогічних умов, в яких здійснюється активне формування культури професійної діяльності, тобто, виникає можливість вибору особистістю цілей, змісту та методів самоосвіти і саморозвитку, відбувається зміна уявлень про себе як про особистість і професіонала (Л. Ільязова, Л. Соколова); багаторівнева педагогічно організована система умов і можливостей, що сприяють ефективності процесів самодослідження, самовизначення та самореалізації особистості майбутнього фахівця на підставі формування його рефлексивності (В. Желанова); сукупність смислових, організаційних і змістовних факторів, завдяки яким процес переосмислення власного досвіду стає можливим (Л. Міщик).

Відтак, у розгляді рефлексивного середовища науковці звертаються до таких його визначальних характеристик як системність, організованість, керованість задля забезпечення зовнішніх і внутрішніх умов для задоволення потреб у рефлексії та самодослідженні й переосмисленні власного досвіду, розвитку рефлексивних механізмів особистості. Нами рефлексивне середовище розглядається як педагогічно організована система, що забезпечує ефективність процесу формування рефлексивної культури майбутніх інженерів-будівельників.

Реалізація третьої педагогічної умови передбачає вияв можливостей потенціалу середовища ВНЗ (формального навчання, позааудиторної й самостійної неформальної складової підготовки майбутніх інженерів-будівельників) у виборі змісту й методів впливу на студентів як джерела професійно-особистісного досвіду, а також методів оцінки, контролю й корекції результатів щодо формування рефлексивної культури студентів у фаховій підготовці.

Сучасні дослідники (Н. Василенко, Е. Гусейнова, Ю. Лук'янова, Н. Мартинова, С. Овчаренко, Н. Павлик, Н. Сулаєва, О. Шапочкіна, О. Шевченко та ін.) звертаються до розкриття можливостей неформального компонента професійної підготовки студентів, яка поглиблює результати професійної підготовки та інтегрує професійно-особистісний вектори розвитку молодшої людини. Неформальна освіта постає як забезпечення організованої поза межами формальної освіти додаткової навчально-виховної

діяльності майбутніх фахівців, спрямованої на задоволення соціокультурних і освітніх потреб та інтересів студентської молоді, змістовне наповнення студентського дозвілля. До особливостей неформальної освіти належить добровільність й творча діяльність особистості, наявність партнерської взаємодії суб'єктів навчання, додатковий ресурс професійного самовизначення й саморозвитку.

Обґрунтовані педагогічні умови виступають складовою педагогічної моделі формування рефлексивної культури у ході фахової підготовки майбутніх інженерів-будівельників, розробку й впровадження якої вбачаємо перспективою подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демидко М.Н. Дидактические условия формирования рефлексивных умений у учащихся среднего специального образования : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. пед. наук : 13.00.08 / М.Н. Демидко; РИПО. – Минск, 2003. – 22 с.
2. Драйден Г. Революція в навчанні / Г. Драйден, Дж. Вос; пер. з англ. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2005. – 542 с.
3. Ермакова Г.Г. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии педагога : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика / Г.Г. Ермакова ; Оренбург. гос. пед. ун-т. – Оренбург, 1999. – 18 с.
4. Елисеев В.К. Становление и развитие рефлексивной культуры субъекта педагогической деятельности : монография / В. К. Елисеев. – Липецк, 2003. – 223 с.
5. Карнелович М.М. Рефлексия учителей на этапе послевузовского образования : пособие / М.М. Карнелович. – Гродно : ГрГУ, 2009. – 67 с.
6. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М. : Ин-т психологии РАН, 2004. – 424 с.
7. Павелків К.М. Рефлексивна культура вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності / К. М.Павелків // Нац. ун-т «Острозька академія». Наук. записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тем. вип. «Актуальні проблеми когнітивної психології». – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2010. – С. 214–222.
8. Слостенин В.А. Рефлексивная культура учителя как субъекта педагогической деятельности / В.А. Слостенин, В.К. Елисеев // Пед. образование и наука. – 2005. – № 5. – С.37–42.

Наталья Леонидовна Сидорчук,

ассистент кафедры иностранных языков,

Национальный университет водного хозяйства и природопользования,

Соборная, 11, г. Ровно, Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-СТРОИТЕЛЕЙ

В статье исследованы педагогические условия формирования рефлексивной культуры будущих инженеров строителей в процессе профессиональной подготовки: преемственность и этапность формирования рефлексивной культуры в ходе профессиональной подготовки студентов, обеспечивает осознание будущими инженерами-строителями сущности рефлексивной культуры и ее значимость в профессиональной деятельности, становление их профессионально ориентированной рефлексивной позиции; учебно-методическое обеспечение формирования у будущих инженеров-строителей знаний о рефлексивной культуре и рефлексивных умений; создание рефлексивной среды образовательного процесса и использования потенциала неформального обучения для включения студентов в рефлексивную деятельность.

Обоснованность и целесообразность выделения первого педагогического условия, заключается в том, что преемственность и этапность формирования рефлексивной культуры в ходе профессиональной подготовки будущих инженеров-строителей обеспечивается через последовательное включение в следующие виды деятельности: учебную (с опорой на будущую профессиональную деятельность, объединяющая соответствующий объем предметов профессионально-ориентированного цикла) и внеаудиторную деятельность, самостоятельную исследовательскую работу и самообразование, учебно-производственную практику.

Реализация второго педагогического условия связана с необходимостью учебно-методического обеспечения формирования у студентов знаний о рефлексивной культуре и рефлексивных умений в процессе профессиональной подготовки будущих инженеров-строителей.

Реализация третьего педагогического условия предполагает проявление возможностей потенциала среды вуза (формального обучения, внеаудиторной и самостоятельной работы, неформальной составляющей подготовки будущих инженеров-строителей) в выборе содержания и методов влияния на студентов как источника профессионально-личностного опыта, а также методов оценки, контроля и коррекции результатов по формированию рефлексивной культуры студентов в профессиональной подготовке.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих инженеров-строителей, рефлексивная культура будущих инженеров-строителей, педагогические условия формирования рефлексивной культуры будущих инженеров-строителей.

*Nataliia Sydorchuk,
Assistant at the Department of Foreign Languages
National University of Water and Environmental Engineering,
11 Soborna Str., Rivne, Ukraine*

PEDAGOGICAL CONDITIONS ENABLING THE FORMATION OF THE FUTURE CIVIL ENGINEERS' REFLEXIVE CULTURE IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

The article studies the pedagogical conditions enabling the formation of the future civil engineers' reflexive culture in the process of their professional training. Continuity and phased formation of reflexive culture during the training, provides the awareness of future civil engineers of the nature of reflexive culture and its significance in professional activities, the establishment of professionally oriented reflexive position; educational and methodological support formation of future engineers' knowledges about the reflexive culture and reflexive skills; creating reflexive environment of the educational process and using the informal training potential for involving students into reflexive activity.

The validity and feasibility of singling out the first pedagogical condition deals with the continuity and phased formation of reflexive culture in the professional training of future engineers ensured by consistent involvement into these activities: training (based on future professional activity that brings together the amount of relevant disciplines constituting the professionally-oriented cycle) and extracurricular activities, independent research and self-education, training and practical training.

The implementation of the second pedagogical condition is connected with the need for educational and methodological support enabling the formation of the students' knowledge about the reflexive culture and reflexive skills within the professional training of future civil engineers.

The implementation of the third pedagogical condition involves the manifestation of potential capacities of university's environment (formal training, extracurricular and independent work, an informal part of the future engineer training) to select the contents and methods of influencing students as a source of professional and personal experience, as well as methods for assessing, monitoring and correcting outcomes within the professional training aimed at the formation of students' reflexive culture.

Key words: professional training of future civil engineers, reflexive culture of future civil engineers, pedagogical conditions enabling the formation of the future civil engineers' reflexive culture.

Подано до редакції: 11.05.2016 р.

Рекомендовано до друку: 26.05.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., професор Т. І. Койчева